

PARČIĆEV MISAL OČIMA VANJSKE I UNUTARNJE POVIJESTI JEZIKA

VAŽNOST ISTRAŽIVANJA JEZIKA PARČIĆEVA MISALA

U temeljne je zadaće hrvatske *Cyrrillomethodiane* kao znatnosti i pokreta u 19. stoljeću upisan ustrajan rad na obnovi staro(crkveno)slavenskih (hrvatskih crkvenoslavenskih) liturgijskih knjiga i ćirilometodskih sveslavenskih kulturnih (najprije jezično-pismovnih) iskona, prepoznatih na našim prostorima u tisućgodišnjemu kontinuitetu nastajanja i očuvanja glagoljske baštine. Obnova je liturgijskih knjiga, s jedne strane, bila potrebna zbog činjenice da je, posredovanjem politike Svete Stolice i njezine Kongregacije za širenje vjere¹, otpočela istočnoslavenizacija liturgijskih knjiga kojom je, kako tradicionalna literatura ističe², zaustavljen prirodan razvoj

¹ Osnovana 1622. bulom *Inscrutabili Divinae Providentiae* pape Grgura XV, današnja je Kongregacija za evangelizaciju naroda i širenje vjere do preostroja Rimske kurije (1967) poznata kao Kongregacija (Zbor) za širenje vjere (*Congregatio de propaganda fide*). Za izdavanje je crkvenoslavenskih bogoslužbenih knjiga važnom bila i Kongregacija za obrede koja je osnovana 1588. zaslugama pape Siksta V.

² Novija istraživanja književnojezične koncepcije Šimuna Kožičića Benje potvrđuju da se već ona ne uklapa u sociolingvističku sliku glagoljaškoga udjela hrvatskoga jezika s početka 16. stoljeća kao nastavka prakse prethodnih razdoblja (funkcioniranje triglosije uspostavljene krajem 14. stoljeća). Recentna istraživanja jezika *Misala hruackog* (usp. *Jezik Misala hruackoga – Studije o jeziku Misala Šimuna Kožičića Benje [1531]*, Mateo Žagar /ur./, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015) pokazuju da je Kožičić osmislio jedinstvenu, autorsku koncepciju književnoga jezika koja bi se rabila podjednako u svim funkcionalnim domenama, kako u liturgijskima tako i u neliturgijskima. Kožičićeva koncepcija zasigurno destabilizira srednjovjekovni kontinuitet „prirodnoga“ razvoja hosl. jezika. S druge strane, ona se može opisati kao program koji se brine o usklađivanju jezika i teksta *Misala* s latinskim izvornikom (točnije Vulgatom, i to prema novim zahtjevima crkvene hijerarhije), ali se pritom ne smije zaboraviti ni Kožičićeva briga o razumljivosti teksta (usp. Žagar 2015: 14, 20).

hrvatske redakcije staro(crkveno)slavenskoga jezika (npr. Misal Rafaela Levakovića iz 1631, Ivana Paštrića iz 1706. i Matea Karamana iz 1741). S druge pak strane, poznato je da ćirilometodska ideja teži jedinstvu Crkve preko *nove* slavenske crkveno-narodne koncepcije utemeljene na staroslavenske književnom jeziku i pismu (glagoljica) koji su u kontinuitetu od 9/10. pa do 11/12. stoljeća obuhvatili sav slavenski svijet (usp. Katičić 2013b).³ Znanstveni interes za ćirilometodsku baštinu, osobito crkvenoslavenski jezik, izražen je još u drugoj polovici 18. stoljeća, a Katolička crkva problematici posebnu pozornost posvećuje sredinom 19. stoljeća kada se među Slavenima spremaju velike obljetnice i proslave (od tisućnice moravske misije 1863. do tisućnice Metodove smrti 1885). Tek je isticanjem širih kulturno-povijesnih okolnosti i zbivanja u hrvatskome (i širem slavenskome) javnom životu 17, 18. i osobito 19. stoljeća moguće proniknuti u razumijevanje stvarne potrebe, povoda i opravdanja za objelodanjivanjem *Rimskoga misala slavenskim jezikom* Dragutina Antuna Parčića 1893, koji se s pravom u hrvatskoj filološkoj znanosti drži ispunjenjem temeljnih zadaća *Cyrillomethodiane*.

Namjera nam je ukazati na stanje istraživanja u novijoj povijesti glagolizma, koja ostvarenje definiranih zadaća hrvatske *Cyrillomethodiane* promatraju iz perspektive temeljnih jezičnih, pismovnih (receptijskih) informacija o *Misalu* Dragutina Antuna Parčića, ali i svih vanjskojezičnopovijesnih podataka važnih za razumijevanje jezične koncepcije primije-

³ Još je Geert van Dartel (1984: 57-60) isticao da je ćirilometodska ideja nešto više od unijatske ideje jer slavenska uzajamnost stoji u službi crkvenoga jedinstva, a ćirilometodska ideja dijelom je obuhvatnijega programa za oslobodjenje svih Slavena. Sadržaj ćirilometodske ideje ima četiri komponente: povijesnu (interpretacija života i djela Sv. braće), ekleziološku (vizija jedinstva Crkava), slavensku (poruka Slavenima), dogmatsko-ekleziološku (u odnosu na vrednovanje pravoslavlja, usp. argumente V. S. Solovjeva, Damjanović 2014: 328, i A. Frankija nasuprot onima I. Markovića, Dartel 1984: 66-69). Za Slavene ta ideja predstavlja rješenje narodnoga i vjerskog pitanja (podsjecamo da je biskup J. J. Strossmayer *istočni raskol* prigodno nazivao i *slavenskim raskolom*).

njene u *novim* crkvenoslavenskim liturgijskim knjigama u 19. stoljeću.

Nadalje, važnim se pokazalo uspostavljanje veza između vanjske povijesti jezika (u hrvatskoj i susjednim filologijama postojeće ocjene *Misala* D. A. Parčića – prema karakteristika recenzija starocrkvenoslavenskoga jezika⁴, ponajprije hrvatske i istočnoslavenske/*ruske*, te prema zabilježenoj polemici o pismu kojim se *Misal* ima otisnuti) i unutarnjih jezičnih osobitosti *Misala* na odabranim razinama poredbene analize (grafetičkoj, grafemičkoj, morfološkoj, djelomice leksičkoj i sintaktičkoj). Ujedno je važno istaknuti kako je poredbena analiza modelirana prema analiziranim izvorima (Parčićevo pismo Vatroslavu Jagiću iz 1893) u kojima priređivač donosi saznanja o spomenicima kojima se u jezičnome oblikovanju *Misala* služio. S njima su u izravnoj vezi tzv. „istočnoslavenska poglavlja“ ove knjige posvećena crkvenopolitičkim odlukama, jezičnim namislima i postupcima, objavljenim liturgijskim knjigama i najvažnijim akterima razdoblja istočnoslavenizacije hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga. Prepoznaju se, osim toga, poveznice s procesom obnove ćirilometodske baštine u slavenskim zemljama u 19. i 20. stoljeću (ruski, češki i hrvatski novocrkvenoslavenski jezik). Imenovani su i razjašnjeni raznovrsni poticaji i povodi obnovi crkvenoslavenskoga jezika u slavenskoj liturgiji 19. stoljeća (ćirilometodske baštine uopće), posebice s obzirom na nejednak politički položaj Slavena (u okviru procesa formiranja modernih nacija) te na njihovu temeljnu podijeljenost (pripadnost Zapadnoj i Istočnoj crkvi). Hrvatska je filologija opetovano iskazivala važnost oblikovanja cjelovitih i sustavnih informacija o jezičnoj koncepciji sastavljača i priređivača *Misala* iz 1893. – Dragutina Antuna Parčića. Proučavanje

⁴ S obzirom na to da polazimo od novocsl. varijeteta (hrvatskoga, istočnoga/*ruskoga* i češkoga tipa), rabimo termin recenzija (prema Stjepanu Damjanoviću, uz istaknut oprez, redakcija bi mogla označavati strukturalističko određenje norme, a recenzija bi mogla nositi značenje kodifikacije, <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1818&naslov=hrvatskostaroslavenski>, stranica posjećena 8. studenoga 2017).

jezika (hrvatskih) novocrkvenoslavenskih liturgijskih knjiga podrazumijeva, riječima Matea Žagara, skretanje s glavnoga toka hrvatske književno-jezične prošlosti i sadašnjosti, točnije, pročišćavanje rukavaca koji su u stanju poduprijeti aktualne modele prezentiranja hrvatskoga glagoljaštva i glagolizma kao trajućih i razvijajućih kulturnih fenomena, odnosno produbiti razumijevanje (i uzajamnost) predstandardnih i standardnih razdoblja hrvatskoga jezika. Dosadašnje ocjene jezika Parčićevih domisalskih izdanja kao i istraživanja jezika samoga *Misala* u najvećoj mjeri ističu kako je riječ o „obnovljenome liturgijskom jeziku“ – starocrkvenoslavenskome s naslanjanjem na hrvatsku redakciju. Jezičnom raščlambom i analizom na grafemičkoj, morfološkoj, djelomice sintaktičkoj i leksičkoj razini ispitujemo – osnažujemo i revidiramo – dosadašnje spoznaje o jeziku *Parčićeva misala*. Nadalje, uspostavljamo vezu s unutarnjom jezičnom slikom *Misala* (1893) koja pouzdano može ovjeriti/revidirati postojeće ocjene jezika *Parčićeva misala* i propitati načela jezične koncepcije kojom su se rukovodili hrvatski ćirilometodijanci druge polovice 19. stoljeća.

Zahvaljujući polazišnoj literaturi, oblikovali smo afirmativne hipoteze o jezičnoj koncepciji D. A. Parčića, koje se istraživanjem korpusa potvrđuju ili opovrgavaju:

1. Povratak starocrkvenoslavenskim izvorima (osobitosti morfološke, sintaktičke i leksičke razine), redigiranje tekstova prema tekstovima starocrkvenoslavenskoga kanona. Riječ je o prvoj i najvažnijoj odrednici koja se tumači izvanjezičnim, političkim i kulturološkim razlozima devetnaestostoljetnih ćirilometodskih nastojanja (povezivanje Slavena, ponajprije /staro/crkvenoslavenskim jezikom i liturgijom).
2. Artificijelnost jezičnoga sustava ogleda se u „hiperkorektnosti“ jezičnih odabira na svim jezičnim razinama (npr. bilježenje *jerova*, kategorija dvojine).
3. Jezične odlike hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika razvidne su, ponajprije, na grafemičkoj razini i lek-

sičkoj razini (čistoća i razumljivost slavenskoga projekta), iz čega se razaznaje svrha slavenskoga liturgijskog projekta – poticanje (nadracionalnoga) zajedništva kroz razumljivost, jezičnu čistoću i uravnoteženost jezičnih obilježja koja pripadaju različitim razvojnim razdobljima crkvenoslavenskoga jezika – od srednjega vijeka do 19. (i 20) stoljeća (usp. Žagar 2012, 2015a, 2015b).⁵

4. Grafetičko uređenje *Misala* u odnosu na kanonske stsl. spomenike i usporedne hosl. izvornike nosi mnogo posebnosti (utjecaj devetnaestostoljetne grafetičke prakse).
5. Starocrkvenoslavenski su se i hrvatskostaroslavenski (hosl.) spomenici (Ass., Zogr., Mar., Vat. Illir. 4, *Prvotisak misala*) slijedili samo u određenoj mjeri. Važan su izvor i istočnoslavenizirana izdanja zbog usklađenosti s odredbama Tridentskoga koncila (1545–1563). Na sličan se način prema hrvatskome i ruskome (istočnome) novosl. jeziku, kao i vlastitim srednjovjekovnim spomenicima (*Kijevski listići*, *Praški listići*), odnose priređivači čeških novosl. liturgijskih knjiga.
6. Iako funkcionalno ograničen na liturgijsku praksu, projekt obnove hrvatskoga novocrkvenoslavenskog jezika popraćen je pomoćnim liturgijskim izdanjima kojima su filolozi pokušali opisati i propisati novocrkvenoslavensku jezičnu normu (azbukvar, gramatika, rječnik). Njima uz bok stoje – kao sastavnice jezičnoga planiranja – javne rasprave o hrvatskome novosl. jeziku (npr. *Za obstanak glagoljice*, 1882) i prepiska hrvatskih ćirilometodijanaca angažiranih na „obnovi“ liturgijskih knjiga.

⁵ Odabiranjem osobitosti hosl. jezika Parčić na umu nije morao imati nacionalnu orijentaciju projekta, već upravo nadnacionalnu: hrvatsko glagoljstvo tisućgodišnjega je kontinuiteta te je, u odnosu prema pravoslavnome ćirilnom slavenskom istoku, njegova identifikacija sa stsl. jezikom (kao književnim jezikom) i prvim slavenskim pismom – glagoljicom – trebala funkcionirati nadnacionalno. Riječ je o usklađenosti jezične koncepcije s težnjama za pomirenjem Istočne i Zapadne crkve i (sve/južno)slavenskim ujedinjenjem (usp. jezičnu koncepciju Šimuna Kožičića Benje, Žagar 2012, 2015a, Ceković, Eterović, Žagar 2015: 25).

Iz oblikovanih hipoteza proizlaze pojedinačni ciljevi istraživanja:

1. Utvrditi grafetičke osobitosti *Parčićeva misala* prema odabranim polazišnim kriterijima (nesastavljeno pisanje, ligature, interpunkcija, velika slova, kraćenja riječi, slovni inventar).
2. Jezičnom raščlambom i analizom na grafemičkoj, morfološkoj, djelomice sintaktičkoj i leksičkoj razini ispitati – osnažiti i revidirati – dosadašnje zamjedbe o jeziku i novija istraživanja jezika *Parčićeva misala*.
3. Poredbenom analizom utvrditi u kolikoj se mjeri Parčićevi jezični odabiri oslanjaju na kanonske starocrkvenoslavenske spomenike (*Assemanijevo evanđelje*, *Marijinsko* i *Zografsko evanđelje*), potom na uzorne hrvatske crkvenoslavenske spomenike (Vat. Illir. 4, *Prvotisak misala*) te na *Karamanov misal* iz 1741.
4. Rasvijetliti pitanja funkcionalnosti, konzervativnosti i artifičnosti jezične koncepcije D. A. Parčića, utvrditi osobne autorske (priređivačke) prinose jezičnim rješenjima i odabirima.
5. Potvrditi mjesto i ulogu D. A. Parčića u ćirilometodskoj problematici i širim povijesno-kulturološkim i filološkim koncepcijama 19. stoljeća.

HRVATSKA CYRILLOMETHODIANA I OBNOVA CRKVENOSLAVENSKIH LITURGIJSKIH KNJIGA

Dosadašnje (filološke) studije posvećene hrvatskoj *Cyrrilomethodiani*, znanstvenoj disciplini podignutoj na slavenskim historiografskim i filološkim temeljima, uglavnom su vanjskojezičnopovijesnoga (sociolingvističkoga) karaktera. Hrvatski (novo)crkvenoslavenski jezik dionikom je, u jezičnoidentitetskome smislu, hrvatske *Cyrrilomethodiane*, a ona je pak – i kao znanost i kao pokret – sastavnim dijelom hrvatskoga glagoljaštva i glagolizma (usp. Vince 2002: 3, Herci-

gonja 1997, Bratulić 2005, Lukić 2009a, 2009b). Možemo reći da je upravo *Cyrrilomethodiana* dala svoj obol modernomu poimanju spomenutih dvaju fenomena kao rastućih i trajućih kategorija (Petrović 1979, Damjanović 1991, Lukić 2009a, 2009b, 2010a, 2010b). U vrijeme liberalno-demokratskih i nacionalnih pokreta za slavenske je *jezične nacije* ćirilometodska baština polazište, odnosno *kamen temeljac slavenske kulturne i književne povijesti* (Petrović 1979). Ćirilometodska ideja stoga je, na hrvatskome prostoru druge polovice 19. stoljeća, aktivna kao kulturni i javni pokret te kao znanstvena disciplina zahvaljujući, riječima Milice Lukić, *onodobnim slovjenskim dioskurima* – biskupu Josipu Jurju Strossmayeru⁶ i historiografu i filologu Franji Račkomu⁷. Sa sastavnicama

⁶ Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. II. 1815. – Đakovo, 8. IV. 1905), đakovački i srijemski biskup (od 1849/1850), hrvatski teolog, mecena i političar. Školovao se u Đakovu, Pešti i na bečkome Augustineumu. Postigao je doktorate iz filozofije i teologije s temom o crkvenome jedinstvu (*De schismate Graecorum cum praecipio ad primatum Romani pontifici respectu*, 1842). Njegovo je biskupovanje i javno djelovanje obilježeno velikim projektima (JAZU, Sveučilište u Zagrebu, Galerija u Zagrebu i dr.). Ćirilometodske teme istražene su u bogatoj korespondenciji koju je biskup Strossmayer vodio sa svojim suvremenicima – Franjom Račkim, najbližim suradnikom na polju ćirilometodske (usp. Damjanović 1991: 155-172, 2008b: 365-372), splitskim biskupom Markom Kalogjerom, bečkim nuncijem Serafinom Vannutellijem, crnogorskim knezom Nikolom I. Petrovićem Njegošem (usp. Nikčević 2009) i njegovim kancelarom Jovanom Sundečićem, vrhbosanskim (sarajevskim) nadbiskupom Josipom Stadlerom (usp. Lukić 2012b: 382-402), Dragutinom Antunom Parčićem i mnogim drugima. Već je 1861. proslavio dan sv. Ćirila i Metoda i darovao glagoljaško sjemenište (Priko kod Omiša). Vodio je sveslavensko hodočašće u Rim kao zahvalu za poslanicu *Grande Munus* 1881. (usp. Lukić 2005: 233-250), 1882. dovršio je gradnju katedrale u Đakovu koja se drži simbolom njegovih ćirilometodskih nastojanja (usp. Šuljak 2007: 157-172), pisao je brojne okružnice posvećene Sv. braći i ćirilometodskoj problematici (koje su objavljivane na stranicama *Glavnika Biskupija bosanske i sriemske* od 1873).

⁷ Hrvatski povjesničar, filolog, publicist i političar (Fužine, 25. XI. 1828. – Zagreb, 13. II. 1894). Nakon osnutka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) 1866, bio je izabran za njezina prvoga predsjednika te je tu dužnost obnašao sljedećih dvadeset godina. U literaturi poznat i kao otac hrvatske *Cyrrilomethodiane* (od 50-ih godina 19. stoljeća, usp. Petrović 1979: 47-99). Izvršno poznavanje ćirilometodske problematike dokazao je djelima kanonske vrijednosti – knjigom u dvama svescima *Viek i djelovanje sv. Ćirilla i Metoda slovjenskih apostolov* (I, 1857, I-XII, 1-77; II, 1859, 79-420),

je Biskupova ćirilometodskoga djelovanja hrvatsku znanstvenu zajednicu i kulturnu javnost upoznala Milica Lukić upozorivši da je Strossmayer pokretačem obnove ćirilometodske baštine na hrvatskome nacionalnom prostoru, kojega, među ostalima, na djelovanje potiču velike ćirilometodske obljetnice (tisućnica moravske misije 1863, tisućnica smrti sv. Ćirila 1869, tisućnica pisma pape Ivana VIII. *Industriae tuae* 1880, tisućnica Metodove smrti 1885). Kao nasljednik sv. Metoda na drevnoj srijemskoj biskupskoj stolici zalagao se za ostvarivanje temeljnih zadataka ćirilometodske obnove: a) proširenje kulta sv. Ćirila i Metoda, b) ubrzavanje povratka crkvenoslavenskoga jezika u liturgijsku upotrebu (i proširenje na čitav južnoslavenski prostor), c) podupiranje slavenske uzajamnosti, d) podupiranje procesa oblikovanja modernih nacija, e) podupiranje izmirenja Istočne i Zapadne crkve (Lukić 2014a: 210-241).

Poznato je kako je hrvatska *Cyrrillomethodiana* oblikovana po uzoru na program čeških, slovačkih i slovenskih ćirilometodijanaca koji su tijekom 19. stoljeća, tumačeći djelovanje Sv. braće među Slavenima, pozivali na kršćansko jedinstvo pod rimskim Prvosvećenikom uz pravo na različitost obreda, liturgijskih jezika i pisama (usp. Grivec 1985, Priante, Sliško-
vić 2016). Iako ponajprije usmjeren na crkvena i vjerska pitanja, hrvatski je ćirilometodski pokret prožeo gotovo sve pore našega društva, obilježujući njegovu političku i kulturnu dinamiku tijekom 19. (i 20) stoljeća. Ispunjenje temeljnih zadaća

knjigom *Pismo slavonsko* iz 1861, nizom ćirilometodskih članaka u *Katoličkome listu*, *Viencu* i ostalim časopisima 19. stoljeća (npr. *Nabožne misli na dan sv. Ćirilla i Metoda*, *Katolički list*, god. 5 /1854/, br. 12; *Imamo li i mi slaviti tisuć-godišnjicu slovjenjskih apoštolah sv. Ćirila i Metoda?*, *Pozor*, 9. kolovoza 1862, br. 183 i dr.; usp. Lukić 2014a: 210-241). Uredio je album *Tisućnica slovjenjskih apoštolah sv. Ćirila i Metoda* o obljetnici moravske misije 1863. godine (s pjesničkim prinosima I. Trnskoga i P. Preradovića te znanstvenima F. Račkoga, V. Jagića i M. Mesića, usp. Lukić 2009b: 85-124). Urednikom je *Assemanova* ili *Vatikanskoga evangelistara* iz 1865. za koji su u Zagrebu oblikovana nova glagoljska slova prema češkim matricama (prvo od poznatih pet izdanja: latinično I. Črnčića, Rim, 1878; fototipsko J. Vajsa i J. Kurza, Prag, 1929; ćirilično J. Kurza, Prag, 1955, faksimilno V. Ivanove-Mavrodinove i A. Džurove, Sofija, 1981, usp. Damjanović 2012: 83).

hrvatske *Cyrrilomethodiane*, krunu obnoviteljskih nastojanja i *trijumf slavenske filologije* predstavlja uglatom glagoljicom i hrvatskim novocrkvenoslavenskim jezikom otisnut *Rimski Misal slavenskimi ezikomъ presv. G. N. Urbana Papi VIII povelëniemъ izdanъ* · *Missale Romanum slavonico idioma-te ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini*, Rim, Congr. de Propaganda Fide (1893, 21894 ?/, 31896, 41905, 51927: latinično izdanje), Dragutina Antuna Parčića (Vrbnik, 26. svibnja 1832. – Rim, 25. prosinca 1902). Uza sve presudne i poticajne događaje (enciklika *Grande munus* Lava XIII. iz 1880, konkordat između Vatikana i Crne Gore 1886), kao i otežavajuće okolnosti (politika Svete Stolice, talijanska okupacija Rima, smrt pape Pija IX, smrt Ivana Berčića 1870), novi je *Misal* D. A. Parčića objelodanjen 1893. u Poliglotoj tiskari Svetoga zbora u Rimu, ishodišno za Barsku nadbiskupiju (Lukić, Pilj Tomić 2010b).

Rimski misal slavenskim jezikom D. A. Parčića broji ukupno 800 stranica (uvodnih 56 stranica, označenih rimskim brojkama, čine uvodni tekstovi i molitve prije i poslije mise). Osnovni misalski tekst obasiže 714 stranica, uz abecedno kazalo svetačkih imena (I do V).⁸ Dragutin Antun Parčić uredio je i priredio *Misal* u svakome smislu (izradio je matrice za glagoljska slova, jezično ga uredio i načinio korekturu teksta), ali ne bez dvojbi, konzultacija i rasprava sa suvremenicima (o jeziku: prepiska s Franjom Račkim i Vatroslavom Jagićem, o pismu: don Frane Bulić i Ivan Danilo, Parčićeva knjižica *Za obstanak glagoljice – Opazke vrhu Memoria sulla conversione dell'alfabeto Glagolito nel Latino*

⁸ Od 21. studenoga 1890. do 7. lipnja 1891. tiskao se *Proprium de Tempore* (sve do *Ordo Missae*). Od 11. lipnja do 2. kolovoza 1891. tiskan je *Ordo et Canon Missae*. Od 6. kolovoza do 19. studenoga 1892. *Proprium de Tempore* otisnut je do kraja. Od 4. prosinca 1891. do 22. ožujka 1892. otisnut je *Commun. SS. do Missae aliquibus locis*. Od 30. ožujka do 24. rujna 1892. otisnut je sav *Proprium SS.* Od 7. rujna do 8. prosinca 1892. tiskan je početak *Misala: Bullae, Rubricae gen. Calend.* Od 5. studenoga 1892. do 22. siječnja 1893. *Missae propriae pro aliquibus locis* do konca *Misala* (usp. Bonefačić 1903: 23).

pei libri Liturgici slavi di Rito Romano, 1882) (Soldo 1990, Lukić 2010a, 2012a).⁹

Osam stotina stranica *Misala* simbolizira(ju) vrhunac obnove hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika nakon triju stoljeća ustrajne istočnoslavenizacije liturgijskih knjiga (misali Rafaela Levakovića 1631, Ivana Paštrića 1706, Matea Karamana 1741, ali i brevijari – Levakovićev iz 1648, Paštrićev iz 1688. i Karamanov iz 1791) pod pokroviteljstvom Kongregacije za širenje vjere (1622) koja je Brestovskom unijom sjedinila Rim s Kijevom i Rutenijom, a istočnoslavenski novocsl. jezik, u duhu sjedinjenja Istočne i Zapadne crkve, kanonizirala u liturgijskim knjigama (Hamm 1971, Bogović 1993, Tandarić 1993, Damjanović 1995). Uz *Misal* Parčić je napisao i/ili za tisak priredio temeljne priručnike (pomoćna sredstva) za služenje novim, jezično i pismovno obnovljenim, liturgijskim knjigama: *Mali azbukvar* (1894), rukopisnu gramatiku crkvenoslavenskoga jezika *Grammatica palaeoslavica-latina* i rukopisni *Rječnik latinsko-glagoljski* (usp. Bonefačić 1903: 28, Čosić 1993: 53, Lukić, Pilj Tomić 2010b: 93). Zahvaljujući analizi raznorodnih postupaka, iznesenih stavova i konkretnih rješenja koji se tiču hrvatskoga novocrkvenoslavenskog jezika u 19. stoljeću, pokušat ćemo kroz nastupajuća poglavlja prikazati procese jezičnoga planiranja Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga i normiranje hrvatskoga novocsl. jezika u 19. stoljeću te opisati Parčićevu filološku koncepciju obnove crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga (usp. Lukić, Blažević Krezić 2014: 91-129; 2015: 53-85). Biskup Strossmayer i Franjo Rački još 1859. u opsežnoj promemoriji upućenoj papi Piju IX. iznose zahtjeve za obnovu liturgijskih knjiga i tiskanje novih, s vremenom usklađenih i prema zahtjevima

⁹ Parčić je sam načinio sve tehničke pripreme za tiskanje *Misala*. Kako su glagoljska slova u Propagandinoj tiskari bila istrošena, načinio je nova za koja će njegov životopisac K. K. Bonefačić reći da su *čitljiva i za oko ugodna, bez kratica, tisak jasan* (1903: 22). I korekturu je teksta Parčić sam proveo: *Vodio je i nadzirao s rijetkom i neobičnom ustrajnošću sav posao tiskanja Misala od početka do kraja, pa je zato odsele živio više u tiskarni Propagande, nego u svom stanu* (1903: 22).

moderne filologije popravljenih liturgijskih izdanja (u prvome redu misala i obrednika). Istaknutomu dodaju molbu za proširenje crkvenoslavenske liturgije u svim hrvatskim biskupijama te za oživljavanje studija (staro)crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskim sjemeništima, ali i u Rimu. Biskup svoje zahtjeve povezuje sa stvarnim nedostatkom crkvenih knjiga koje nisu popravljene i iznova otisnute od posljednjih desetljeća 18. stoljeća (usp. Damjanović 1991: 155-172, Šuljak 2007: 168, Mrkonjić 2008: 379-380, Lukić, Pilj Tomić 2010b: 81). Nekoliko godina poslije, točnije, 1864, potaknut obljetnicom velikomoravske misije, Strossmayer ponavlja zahtjev, a Sveta Stolica napokon odobrava tiskanje csl. misala 1867. Strossmayer je tada nastojao, u dogovoru s Franjom Račkim, osigurati stručnjake za jezično uređenje i kritičku obradu najvažnije liturgijske knjige – misala. Takvu odluku zasigurno je potaknuo i memorandum senjsko-modruškoga biskupa *O jeziku i knjigah obrednih* upućen Propagandi 1867, utemeljen na opisu povijesti slavenskoga liturgijskog jezika u našim krajevima s jasno izraženim zaključkom da je za napredak Crkve u narodu potrebno potaknuti pitanje oblikovanja novih liturgijskih knjiga (Lukić, Pilj Tomić 2010b: 81). Strossmayer je slijedio načelo stručnosti i teritorijalnosti pa je u Odbor uvrstio uvažene profesore slaviste (M. Hattala i V. Jagić), predstavnika Jugoslavenske akademije, povjesničara, i pripadnika Senjske, zatim Zagrebačke biskupije (Franjo Rački), te svećenike iz dalmatinskih biskupija, Zadarske i Splitske, koji su istovremeno bili dobri poznavatelji glagoljice i slavenskoga bogoslužja (Ivan Berčić i Mihovil Pavlinović). U Odboru za sastavljanje i uređivanje novih liturgijskih knjiga naposljetku djeluju: Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, potom Ivan Berčić, Vatroslav Jagić, Đuro Daničić, a od 1878. i *sve-tojeronimski* kanonici Ivan Črnčić i Dragutin Antun Parčić. Potonji se Franji Račkomu 28. siječnja 1865. obraća pismom kroz čiji nam sadržaj otkriva svoju zainteresiranost za rad u Odboru posvećenu crkvenoslavenskoj službi Božjoj i novim liturgijskim knjigama:

Sa radošću čujem kako ste se postarali tamo za novo pretnutje glagoljskoga Misala i Časoslova, i kako je imenovan Odbor, koji će pregledavati i poizpraviti jeda bi se opet mogla osvijetlati ota naša osobita dragocienost, i na novi život prizvati narodna i starinska povelastica.
(XII A 517/1)

Podsjetimo, iz dosadašnje paleoslavističke i paleokroati-
stičke literature poznato je kako je Parčić jednu od temeljnih
zadaća devetnaeststoljetne *Cyrrillomethodiane* iznio na *vlasti-
tim leđima*¹⁰. Iako se iz literature možemo obavijestiti o pro-
cesu sastavljanja, uređivanja, korigiranja i otiskivanja *Misala*
(1893) za koji su zaslužni Krčani – Ivan Črnčić i Dragutin
Parčić (Velčić 2004: 39), valja utvrditi kada su se i pred kojim
filološkim i inim pitanjima Črnčić i Parčić razišli. Govoreći
o pismu, nema sumnje da je Parčić uvijek bio za glagoljicu
te da je Črnčić mogao zastupati i latinicu, no jednom kada je
pala konačna odluka kojom je potvrđena glagoljica – Rever-
tera odjednom 1890. izvješćuje Beč da će se liturgijske knjige
za Barsku nadbiskupiju otisnuti u Propagandinoj tiskari, i
to glagoljicom (što zbog Kalnokyja, što zbog Račkoga i Stros-
smayera, što zbog Milinovića i Crne Gore) – Parčić je molio
da mu za suradnika dodijele Stjepana Ivančića koji ga je u gla-
goljaškim nastojanjima podržavao još od *Spomenice* (1882) i
koji mu je pomogao s raspačavanjem *Obrednika* po hrvatskim
biskupijama (iz Rima, preko Kotora). Inače, Ivančić je još od
mladosti bio Parčićevim suradnikom, kako u domovini tako i
za vrijeme „rimskih godina“ (1888–1903) (usp. Galović 2016:
207-253). S druge strane, Črnčić je zaslužan za Parčićev dola-
zak u Rim, kao stručnjak i kao ravnatelj Zavoda sv. Jeronima
u Rimu autoritetan je za Parčića, a osobito za Ivančića. Iz
Parčićevih se pisama ipak može zaključiti da su se razišli kod
određenih pitanja, a na sve je vjerojatno, pri samome kraju,

¹⁰ Na dan 6. ožujka 1883. Parčić piše biskupu Strossmayeru: *Vaša Preuzvišenost dobro znade, da se već od jedno 15 godina taj posao oteže, da je sva radnja preostala na meni, da sam ja sa svom dušom na to prionuo, i evo sad do skora dokončao (...).* (XI A / Parč. D. 8).

utjecala i njihova onemoćalost na koju se Parčić u pismima osvrtao riječima „stari smo“. Upravo na tu temu Parčić piše Račkomu 29. srpnja 1888. (XII A 517/15): *Ja neznam hoće li ti odbornici imati one skrbi i požrtvovnosti da se čim prije obavi posao, jer ovi ljetni mjeseci u Rimu neshodni su za to, osobito što svi nisu na okupu. Što se mene tiče, ja ću nastojati utri put i razjasniti sve što treba, ali dobro bi bilo da i visoke osobe upregnu sve svoje sile, za to evo sad pišem i presv. Mil., koga mislim da će moj list još stići u Rogatcu...*¹¹ Tako je barski nadbiskup Š. Milinović, očigledno potaknut Parčićevim pismima i molbama, imenovao o. Stjepana Ivančića za njegova pomoćnika, isključivši Ivana Črnčića iz tzv. komisije za cenzuru (konačno pregledavanje i revizija teksta *Misala* prije tiska) u koju su, prema prvoj odluci Rima i Pape, bili uključeni: Ivan Črnčić, Dragutin A. Parčić, fra Euzebije Fermendžin te lavovski metropolit Silvestar Sembratović, i to kao predsjednik. U toj je komisiji Ivančić naposljetku, odlukom Š. Milinovića, zauzeo Črnčićevo mjesto. Iz pisma koje je 1890. Š. Milinović uputio kardinalu i državnomu tajniku Rimske kurije M. Rampolli čitamo kako su završni poslovi priređivanja *Misala* za tisak povjereni – *isključivo i cjelokupno* – Dragutinu Antunu Parčiću (naslov „apostolskoga protonotara *ad instar*“). Kada bi i ako bi taj posao/zadatak bio povjeren kojoj drugoj osobi, nastavlja Milinović, a posebice Ivanu Črnčiću, ravnateljstvu Zavoda sv. Jeronima, sve bi predugo trajalo jer je potonji sklon *filološkim kavilacijama* (doslovan prijevod talijanske sintagme *cavillazioni filologiche*).¹²

¹¹ Problematika je zastupljena i u prepisci Strossmayer – Rački, što pokazuje pismo koje je Rački 13. rujna 1888. uputio Strossmayeru: *Parčić mi piše, da se odbor nije još sastao, jer ni Sembratowicz ni Fermendžina* (franjevački generalni definator sa sjedištem u Rimu, op. a.) *nema u Rimu* (Šišić 1931: 24).

¹² Misli se na njegovu sklonost učestalim, dugotrajnim i slabo argumentiranim raspravama. U prepisci također čitamo kako se Rački ljutio što članovi revizijske komisije odugovlače s poslom i što jednostavno ne prihvate Parčićev tekst. Nesuglasice su obilježile čitavu 1889. i 1890. godinu, a utjecale su i na Parčića koji 1897. spominje kako se za vrijeme svoje *radnje* susretao s brojnim zgodama i nezgodama o kojima bi želio napisati tekst, zbog čega će sačuvati i Črnčićevo *mnijenje* o cenzuri misalskoga rukopisa iz 1889.

Izdanje *Misala* iz 1893. najvažniji je događaj u novijoj povijesti glagolizma (Nazor 1993: 103). Tradirane izjave o njegovoj spasiteljskoj ulozi u očuvanju *naše starine, naše svetinje – glagoljskoga jezika i pisma* (Bonefačić 1903: 21) i *vraćanju hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika u hrvatske liturgijske knjige* (usp. Gostl 1998: 40) valja propitati i upotpuniti konkretnom jezičnom analizom misalskoga teksta i njegovih domisalskih izdanja koja unapređuju početna *obnoviteljska* rješenja Ivana Berčića.¹³

Soldo (1990: 178) također navodi kako je Š. Milinović pisao Strossmayeru: *neki naši prčeguzi, osobito Črnčić, da iskaže svoje veleumlje filozofiraju cijele satove kroz jednu riječ ali izreku*. Naznačeni je problem mjesto pronašao i u prepisci Strossmayer – Rački. U pismu ispisanu 23. ožujka 1889. Rački priznaje Strossmayeru: *Rekao bih, da u Rimu cjepidlače s Misalom. Sitni ljudi; mjesto da predlože za tiskanje Parčičev rukopis; oni ga valjda proučavaju. Molim Vas, da i Vi potjerate* (Šišić 1931: 70). Ćirilometodski su oči, svaki na svoj način, poticali crnogorskoga kneza i barskoga nadbiskupa Šimuna Milinovića na strpljenje i ustrajnost, vrline prijeko potrebne za završavanje poslova koji se tiču izlaska novoga glagoljskog *Misala*.

¹³ Ivan Berčić, hrvatski glagoljaš, filolog, kanonik i profesor crkvenoslavenskoga jezika u zadarskome nadbiskupskom sjemeništu (Zadar, 1824. – Zadar, 1870), izdao je na latinskome (1859) i hrvatskome (1864) jeziku glagoljsku *Čitanku* u kojoj je tiskao tekstove Staroga i Novoga zavjeta prema *Misalu* iz 1741. i *Brevijaru* iz 1791. Činio je to s promjenama koje su počele utirati put hrvatskomu novocrkvenoslavenskom jeziku. I u izdanje *Bukvara staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* iz 1860. Berčić je unio nešto takvih tekstova, a koncepciju obnove provodi i u izdanjima *Ulomci Sv. pisma* (Prag, I-V, 1864–1871) (usp. Petrović 1979: 53, Tandarić 1993: 80).